

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У МЕХАНІЗМАХ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

INTERNATIONAL STANDARDS OF FORENSIC EXPERTISE IN INTERNATIONAL LEGAL ASSISTANCE MECHANISMS IN THE CONTEXT OF COUNTERING THE CRIME OF AGGRESSION AND TRANSNATIONAL CRIME

Латковський П.П., к.ю.н., доцент,
Національний університет «Одеська юридична академія»

Волошук О.Т., к.ю.н., доцент,
завідувачка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини
Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті розкривається значення міжнародної правової допомоги у сфері судової експертизи як важливого інструмента протидії транснаціональній злочинності та злочину агресії. Авторки наголошують, що в умовах збройного конфлікту та зростання глобальних загроз експертна діяльність набуває стратегічного значення, оскільки формує доказову базу для переслідування міжнародних злочинів. Проаналізовано основні міжнародні стандарти у сфері судової експертизи, зокрема ISO/IEC 17025:2017, керівні документи Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI) та етичні принципи, закріплені у рекомендаціях ООН. Звертається увага на те, що без уніфікації вимог до структури експертного висновку, акредитації експертних установ та правових гарантій незалежності експертів, міжнародна співпраця буде неефективною. Наголошується на необхідності гармонізації законодавства України з міжнародними стандартами, включно з запровадженням механізмів акредитації та стандартів професійної етики.

Встановлено, що міжнародні стандарти у сфері проведення судової експертизи в контексті міжнародної взаємодії між правоохоронними органами включають кілька основоположних підходів, серед яких стандарт компетентності експертної установи, принципи уніфікації структури експертного висновку, принципи незалежності, етичності та професійної відповідальності експерта, принцип взаємного визнання результатів експертизи та процесуальних гарантій.

У висновках сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері судової експертизи, зокрема в частині міжнародного визнання експертних висновків, організації спільних експертних груп та регламентації участі експертів у транснаціональних кримінальних провадженнях. Стаття ґрунтується на аналізі міжнародно-правових актів, технічних стандартів та реальної практики в умовах збройного конфлікту, що дозволяє сформулювати комплексні наукові висновки та рекомендації з урахуванням міжнародного досвіду.

Ключові слова: міжнародна правова допомога та співробітництво, судова експертиза, правоохоронні органи, кіберзлочини, міжнародні стандарти, злочин агресії, транснаціональна злочинність, етика експерта, кримінальне провадження.

The article explores the importance of international legal assistance in the field of forensic examination as a crucial tool in countering transnational crime and the crime of aggression. The authors emphasize that, under the conditions of armed conflict and growing global threats, forensic activity gains strategic significance by forming the evidentiary basis for prosecuting international crimes. The main international standards in the field of forensic science are analyzed, including ISO/IEC 17025:2017, key documents of the European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI), and ethical principles outlined in UN guidelines. The study stresses that without the unification of expert report structures, accreditation of expert institutions, and legal guarantees of expert independence, international cooperation will remain ineffective. The need for harmonizing Ukrainian legislation with international standards is underscored, including the implementation of accreditation mechanisms and professional ethics standards.

It has been established that international standards in the field of forensic examination in the context of international interaction between law enforcement agencies include several fundamental approaches, including the standard of competence of an expert institution, the principles of unification of the structure of an expert opinion, the principles of independence, ethics and professional responsibility of the expert, the principle of mutual recognition of the results of examinations and procedural guarantees.

The conclusions contain proposals for improving Ukrainian legislation in the field of forensic examination, particularly concerning the international recognition of expert reports, the organization of joint expert groups, and the regulation of expert participation in transnational criminal proceedings. The article is based on an analysis of international legal instruments, technical standards, and practical experiences in the context of armed conflict, enabling the formulation of comprehensive academic conclusions and recommendations that incorporate international best practices.

Key words: international legal assistance and cooperation, forensic expertise, law enforcement agencies, cybercrime, international standards, crime of aggression, transnational crime, expert ethics, criminal proceedings.

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобалізації та транснаціоналізації злочинності зростає потреба у розбудові ефективного механізму міжнародної правової допомоги, зокрема у сфері судово-експертної діяльності. Проведення експертиз у справах з міжнародним елементом часто пов'язане з необхідністю обміну доказовою інформацією, залученням експертів з інших юрисдикцій, а також визнанням результатів експертизи в іншій державі. Недостатня уніфікованість підходів до проведення, оцінки та легітимізації експертних висновків ускладнює правову співпрацю та ставить під сумнів ефективність правосуддя. Саме тому дослідження міжнародних стандартів у сфері судової експертизи та осо-

бливостей їх застосування в рамках міжнародної правової допомоги набуває особливої актуальності.

Ступінь наукової розробки. Питання судово-експертного забезпечення кримінального провадження були предметом наукових досліджень таких українських учених, як Гончаренко В.І., Соколовський З.М., Карнєєва Л.М., Дуденюк О.М. та Ващук О.П., а також зарубіжних дослідників – Марго П., Гук М.М. У свою чергу, засади міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні розглядалися у працях Удалової Л.Д., Коваль О.І., Мартовицької О.В., Дармограя Я.П., а також таких визнаних зарубіжних фахівців, як Амбос К., Штан К. та Болендер М. Водночас, попри наявність окремих ґрунтовних

досліджень у цих напрямках, слід зазначити, що системне міждисциплінарне осмислення перетину судово-експертної діяльності з механізмами міжнародної правової допомоги, зокрема в контексті дотримання міжнародних стандартів кримінального правосуддя, залишається недостатньо розробленим. Це, з одного боку, підтверджує наукову актуальність обраної тематики, а з іншого – вказує на потребу у проведенні комплексних досліджень для заповнення теоретико-прикладного вакууму у вітчизняній правовій науці.

Мета статті – комплексний аналіз міжнародної правової допомоги в контексті судової експертизи, виявлення основних міжнародних стандартів у цій сфері, а також визначення напрямів імплементації цих стандартів у національне законодавство України.

Виклад основного матеріалу. Збройна агресія російської федерації проти України зумовила не лише масштабні порушення норм міжнародного гуманітарного права, а й суттєво ускладнила механізми притягнення винних до відповідальності. В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває судова експертиза як інструмент формування надійної доказової бази у кримінальному провадженні, зокрема у справах про воєнні злочини, злочини проти людяності та тяжкі транснаціональні злочини.

Збройний конфлікт (агресія) спричинив суттєве зростання транснаціональної злочинності: контрабанди, торгівлі людьми й органами, сексуальної експлуатації, підробки документів, кіберзлочинів, а також нелегальної міграції, зокрема чоловіків, які намагаються уникнути мобілізації. Ці процеси охоплюють не лише території, де ведуться активні бойові дії, а й регіони, що фактично стали частиною «театру війни». Паралельно фіксуються численні воєнні злочини та злочини проти людяності – катування, вбивства, зґвалтування, жорстоке поводження з цивільним населенням. Приклади таких діянь були задокументовані, зокрема, у Бучі, Ірпені та інших населених пунктах. Розслідування цих злочинів потребує належного рівня криміналістичного забезпечення, що передбачає широке використання судових експертиз.

Як відомо, судова експертиза є одним із провідних засобів доказування у кримінальному процесі, що дозволяє науково обґрунтовано встановити факти, які мають юридичне значення. Вона призначається у випадках, коли для з'ясування обставин справи слідчий чи суддя потребує спеціальних знань у галузях науки, техніки, мистецтва чи ремесла. Така інформація, маючи доказове значення, не може бути отримана за допомогою інших процесуальних засобів [8, с. 86]. Тому висновки експертів відіграють ключову роль як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду. За допомогою експертизи перевіряються версії сторін, встановлюються механізми вчинення злочину, ступінь тяжкості шкоди, справжність документів, психічний стан особи тощо [3, с. 228]. Відтак від якості, об'єктивності та правової допустимості експертного дослідження безпосередньо залежить законність і обґрунтованість судового рішення.

У сучасних умовах гібридних конфліктів і глобалізації транснаціональної злочинності, що супроводжує війну і набуває дедалі складніших форм – торгівлі людьми, тероризму, кіберзлочинності, відмивання коштів, нелегальної міграції – постає нагальна потреба у зміцненні міжнародного співробітництва, зокрема у сфері судово-експертної діяльності. Проведення розслідувань у справах, що мають транскордонний характер, потребує ефективної взаємодії правоохоронних органів різних держав, обміну доказовою інформацією, а також координації дій під час збору, призначення та визнання експертиз [7]. Надання міжнародної правової допомоги в цій сфері є одним із важливих інструментів загальної стратегії протидії транснаціональній злочинності. Водночас без уніфікованих стандартів проведення експертиз така взаємодія залишається неефектив-

ною, а результати досліджень можуть бути несумісними або неприйнятними в інших юрисдикціях.

Проведений аналіз змісту ряду міжнародно-правових документів засвідчує, що міжнародні стандарти проведення судової експертизи не зведені до єдиного універсального акту, проте їх положення містяться у низці міждержавних угод, технічних стандартів, етичних кодексів та практичних рекомендацій. Базові засади міжнародної правової допомоги у сфері кримінального правосуддя, зокрема щодо проведення експертиз, регламентовані такими документами, як Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року [4], Другий додатковий протокол до неї 2001 року [1], а також Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року [2]. Ці акти встановлюють процедури звернення з міжнародними запитами, порядок визнання та використання доказів, отриманих за кордоном, а також принципи співробітництва слідчих та судових органів різних держав у сфері доказування.

Що стосується власне міжнародних стандартів у сфері судової експертизи, найвагомішим технічним документом є стандарт ISO/IEC 17025:2017 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних і калібрувальних лабораторій» [5]. Цей стандарт встановлює вимоги до системи управління якістю, компетентності персоналу, процесів контролю вимірювань, валідації методик, забезпечення простежуваності результатів та належного оформлення висновків. Усі провідні судово-експертні установи країн ЄС, США, Канади та інших держав проходять акредитацію відповідно до ISO/IEC 17025, що є необхідною умовою для міжнародного визнання їхніх результатів. У межах кримінальних проваджень, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України, судово-медичні експертизи, балістичні дослідження, аналізи ДНК і трасологічні експертизи, проведені українськими установами, стають предметом міжнародної співпраці з метою передачі доказової інформації до Міжнародного кримінального суду, спеціальної Комісії ООН або прокуратур інших держав. Визнання таких експертиз як допустимих доказів можливо лише за умови дотримання процедур ISO/IEC 17025 [5].

Іншим важливим джерелом є керівні принципи Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI) [10]. Вони містять як етичні стандарти (Code of Practice), так і технічні інструкції – наприклад, «Best Practice Manuals» (BPM) з ДНК-аналізу, трасології, почеркознавства тощо. Особливо значущим є документ «Guidelines for Evaluative Reporting in Forensic Science», у якому сформульовано вимоги до структури експертного висновку, логіки оцінки доказів, використання ймовірнісних моделей та викладення результатів у доступній формі для суду. ENFSI рекомендує застосовувати багаторівневу систему якості, включно з внутрішньою верифікацією та зовнішнім аудитом. Такі принципи використовуються і українськими експертами – наприклад, при підготовці висновків у кримінальних провадженнях щодо обстрілів цивільної інфраструктури в Харкові, Чернігові та Бучі, де з метою забезпечення легітимності доказів, які будуть представлені в міжнародних інстанціях, експертні звіти формуються за структурною моделлю ENFSI. У практиці слідчих Управління СБУ та ДБР часто відзначається, що для передачі доказів на рівень Європолу чи Євроюсту експерти замість загального опису використовують саме ймовірнісну інтерпретацію згідно з ENFSI BPM.

Третім важливим елементом є керівні принципи ООН щодо ролі експертів у кримінальному процесі, які хоч і не мають форми окремого міжнародного договору, але містяться в численних рекомендаційних актах, зокрема в документах Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) [11]. У цих актах особлива увага приділяється незалежності експерта, обов'язку діяти в інтересах правосуддя, а не сторони, а також прозорості та повноті експертного висновку. Принципи ООН стали методологічною основою для реалізації проєкту EUAM Ukraine (Місія ЄС з надання допомоги у реформуванні сектору цивільної безпеки) [9], в межах якого

українські судові експерти проходили навчання з дотримання принципів об'єктивності, прозорості та стандартів захисту прав людини. Це дозволило забезпечити відповідність експертної практики України міжнародним вимогам, зокрема під час розслідування злочинів, пов'язаних з катуванням цивільних осіб у Херсонській і Харківській областях.

Загалом слід відмітити те, що міжнародні стандарти судової експертизи формуються на перетині технічних вимог, етичних орієнтирів та процедурних норм взаємодії між державами і їх дотримання є запорукою якості експертної діяльності, правової визначеності доказів та ефективної міжнародної правової допомоги в умовах боротьби з транснаціональною злочинністю. Для України подальша гармонізація внутрішнього законодавства з цими стандартами має стати пріоритетним напрямом правової політики у сфері кримінального правосуддя. Особливо важливо це у зв'язку з необхідністю документування й доведення масштабних воєнних злочинів, злочину агресії та злочинів проти людяності, що стали наслідком повномасштабної збройної агресії РФ.

На основі аналізу міжнародно-правових актів, технічних стандартів та практичних рекомендацій, що регламентують взаємодію між державами у сфері кримінального правосуддя, можна зробити висновок, що міжнародні стандарти у сфері проведення судової експертизи в контексті міжнародної взаємодії між правоохоронними органами включають кілька основоположних підходів. І хоча ці стандарти не є уніфікованими в одному джерелі, усе ж вони сформувалися як сукупність взаємно визнаних норм, що гарантують якість експертного дослідження, правову визначеність його результатів та забезпечення довіри між суб'єктами кримінального провадження різних держав. До таких міжнародних стандартів виходячи зі змісту міжнародно-правових документів, належать:

1. *Стандарт компетентності експертної установи* – ISO/IEC 17025:2017. Цей стандарт є фундаментальним технічним документом, який визначає загальні вимоги до якості й технічної компетентності лабораторій, що проводять випробування чи калібрування, включно із судово-експертними установами. Його основне призначення – гарантувати достовірність, простежуваність та відтворюваність результатів експертного дослідження, незалежно від країни, в якій воно проведене. ISO/IEC 17025 вимагає наявності системи управління якістю, компетентного персоналу, перевірених методик, каліброваного обладнання, а також чіткого протоколювання кожного етапу дослідження. У контексті міжнародної взаємодії саме цей стандарт є основою для взаємного визнання результатів експертизи між державами, адже підтверджує відповідність об'єктивним критеріям якості. Такі положення особливо важливі для країн, що здійснюють правову допомогу за принципом взаємності, – наприклад, між Україною та державами ЄС.

2. *Принципи уніфікації структури експертного висновку* – ENFSI Guidelines. Принципи, сформульовані в рамках ENFSI, охоплюють стандартизацію не лише технічного виконання досліджень, а й єдиної моделі оцінки доказової ваги результатів. У даному разі йдеться про вимоги до: логіки висновку (від опису методики – до інтерпретації ймовірності); застосування ймовірнісних підходів (бінарна чи багаторівнева оцінка); представлення висновків зрозумілою мовою для сторін і суду. Роль цього стандарту полягає у забезпеченні єдності судово-експертної термінології та структури звіту, що, у свою чергу, спрощує оцінку таких висновків у міжнародному провадженні. Він також мінімізує ризик маніпулювання експертними доказами та сприяє збереженню неупередженості.

3. *Принципи незалежності, етичності та професійної відповідальності експерта* – стандарти ООН. Керівні принципи ООН щодо ролі судових експертів, хоча й не мають формально обов'язкової сили, є етичним і процесуальним орієнтиром у формуванні міжнародної співпраці. Вони передбачають: незалежність експерта від сторін про-

вадження; етичну відповідальність за точність і добросовісність висновків; обов'язок надавати об'єктивну, достовірну й перевірену інформацію, навіть якщо вона не відповідає інтересам тієї сторони, яка ініціювала експертизу; відповідальність за використання науково обґрунтованих методик. Ці принципи особливо важливі в умовах політизованих процесів, зокрема під час документування злочинів, пов'язаних зі збройним конфліктом. Так, у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів РФ на території України експертні дослідження повинні здійснюватися з дотриманням не лише технічних норм, а й високих етичних стандартів, адже будь-яка похибка чи упередженість може бути використана стороною захисту для дискредитації всього доказового масиву.

4. *Принцип взаємного визнання результатів експертизи та процесуальних гарантій* – конвенційний рівень (Європейська конвенція 1959 р., Конвенція ООН 2000 р.). Ці міжнародно-правові документи встановлюють правові рамки співпраці держав у сфері кримінального правосуддя, включно з процедурою проведення та визнання судових експертиз. Згідно з Європейською конвенцією про взаємну допомогу у кримінальних справах, сторони зобов'язані надавати одна одній допомогу, в тому числі в частині проведення експертиз на території запитуваної держави або передання матеріалів для дослідження. Додатковий протокол 2001 року конкретизує можливість спільного розслідування та створення спільних слідчих груп, що часто передбачає координацію між експертними службами різних держав. Значення цих норм полягає у юридичному забезпеченні транснаціональної експертної діяльності, включно з дотриманням процесуальних прав підозрюваного та допустимістю доказів у суді. Наприклад, у кримінальному провадженні щодо застосування авіаційної зброї по об'єктах цивільної інфраструктури України, отримані через міжнародні канали результати балістичних досліджень, проведені за кордоном, визнавалися в українському суді за умови, що було дотримано порядку, передбаченого цими конвенціями.

Таким чином, міжнародні стандарти в сфері судово-експертної діяльності є багаторівневою системою, що включає: технічну компетентність (ISO/IEC 17025); структурну уніфікацію результатів (ENFSI Guidelines); етичні та професійні норми (стандарти ООН); правові механізми міжнародної допомоги (Європейська конвенція, Конвенція ООН проти ОЗГ). Кожен із цих стандартів виконує комплементарну функцію і разом забезпечують ефективну, достовірну та процесуально захищену співпрацю у сфері доказування. У сучасних умовах гібридної війни, терористичних загроз і транснаціональних злочинних мереж роль цих стандартів лише посилюється, а їх імплементація в національні правові системи є передумовою для інтеграції у світову систему кримінального правосуддя.

Аналізуючи сучасний стан правового регулювання судової експертизи в Україні у світлі міжнародних стандартів, слід відзначити, що національна нормативно-правова база має низку суттєвих недоліків, які ускладнюють ефективну імплементацію міжнародних вимог. Зокрема, законодавство не містить чітких технічних вимог щодо акредитації судово-експертних установ відповідно до міжнародного стандарту ISO/IEC 17025, який визначає загальні принципи компетентності лабораторій та забезпечення якості проведених досліджень. Відсутність такої вимоги створює ризики застосування експертних висновків, які не відповідають необхідним критеріям достовірності та простежуваності, що ускладнює їхнє визнання в міжнародних кримінальних провадженнях. Для подолання цієї проблеми доцільно доповнити відповідні статті Закону України «Про судову експертизу» [6] нормами, що встановлюють обов'язковість акредитації експертних установ за стандартом ISO/IEC 17025 як умову для участі у кримінальних провадженнях, особливо у справах, які мають транснаціональний характер. Крім того, чинне законодавство не регламентує уніфікованої структури експертного висновку, що призводить до нерівномірності та неповнотності у викладенні результатів експертних досліджень.

Міжнародні практики, зокрема рекомендації Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI), наголошують на важливості логічної, чіткої та послідовної структури висновку, який має містити опис методики, обґрунтування результатів, оцінку ймовірності та викладення інформації у зрозумілій для суду формі. Українське законодавство лише загально вказує на необхідність мотивувальної частини у висновку, що не забезпечує достатнього рівня стандартизації і ускладнює інтерпретацію результатів як національними, так і міжнародними органами. Тому варто внести зміни до відповідних статей закону, які б закріпили вимоги до структури експертного висновку відповідно до міжнародних рекомендацій, зокрема встановивши необхідність опису методології, вказівки меж точності і надійності, а також використання ймовірнісної оцінки там, де це доцільно.

Наступним важливим аспектом є недосконале врегулювання етичного статусу судового експерта, а також гарантій його незалежності. Міжнародні стандарти, зокрема керівні принципи ООН, підкреслюють необхідність забезпечення неупередженості, добросовісності та відповідальності експерта, зокрема шляхом встановлення чітких етичних норм і механізмів захисту від зовнішнього тиску чи конфлікту інтересів. Українське законодавство не містить подібних положень у достатньому обсязі, що створює ризики маніпулювання експертними висновками та зниження довіри до експертної діяльності. Враховуючи це, важливо впровадити в законі положення про професійну етику судового експерта, які б формалізували принципи незалежності, добросовісності, обов'язок діяти виключно в інтересах правосуддя, а також процедури відводу експерта у випадку сумнівів щодо його об'єктивності.

Також слід звернути увагу на недостатню регламентацію питань міжнародної взаємодії у сфері судової експертизи. Хоча положення Кримінального процесуального кодексу України передбачають загальні правила надання міжнародної правової допомоги, вони не містять детального врегулювання процедур, які стосуються проведення експертиз на запит іноземних держав, визнання іноземних експертних висновків та забезпечення їх відповідності міжнародним стандартам. Це призводить до правової невизначеності та ускладнює процес міжнародного співробітництва, особливо в кримінальних провадженнях, що пов'язані з транснаціональною

злочинністю. Тому актуальним є внесення відповідних змін до закону, які б деталізували порядок міжнародного співробітництва, зокрема щодо процедур проведення експертиз за кордоном, вимог до оформлення результатів, перекладу та їх визнання в національних судах.

З огляду на викладене, одним із ефективних інструментів підвищення якості та відповідності судово-експертної діяльності міжнародним стандартам могла б стати розробка та прийняття окремого нормативного документа, що регламентував би керівні принципи організації, стандартизації та етичного забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. Такий документ міг би бути затверджений у вигляді постанови Кабінету Міністрів або додатку до чинного Закону «Про судову експертизу». Він включав би чіткі вимоги до структури і змісту експертних висновків згідно з рекомендаціями ENFSI, зобов'язання щодо акредитації експертних установ відповідно до ISO/IEC 17025, а також положення про професійну етику судових експертів, що відповідають керівним принципам ООН. Крім того, такий документ міг би встановити детальні процедури щодо міжнародної співпраці, порядок створення спільних експертних груп та вимоги до сертифікації і навчання експертів.

Висновки. Отже, сучасне правове регулювання судової експертизи в Україні загалом відповідає базовим національним стандартам, але водночас має суттєві розбіжності з міжнародними нормами, що обмежує ефективність та легітимність експертної діяльності у справах транснаціонального характеру. Подальша гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, впровадження механізмів акредитації та етичних гарантій, а також чітке врегулювання міжнародної взаємодії є необхідними кроками для підвищення якості кримінального судочинства в Україні та інтеграції у світову систему кримінального правосуддя. Також слід відмітити і те, що судова експертиза в умовах агресії має стратегічне значення: вона не просто документує злочини, а формує міцну доказову базу для міжнародного переслідування відповідальних осіб. У цьому напрямку відповідність міжнародним стандартам, таким як ISO/IEC 17025, ENFSI і принципам ООН, та належна правова основа партнерства у форматі JT є ключовими запобіжними факторами щодо дискредитації доказів у судах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/182>
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>
3. Експертизи в судовій практиці / [за заг. ред. В.Г. Гончаренка]. К.: Юрінком Інтер, 2004. 388 с.
4. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/030>
5. Загальний документ «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» (відповідно до ISO/IEC 17025:2017). URL: https://naau.org.ua/userfiles/files/documents/ISO-IEC17025_revision_2.pdf
6. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
7. Міжнародне співробітництво. Експертна служба МВС України. URL: <http://dndekc.mvs.gov.ua/?cat=37>
8. Ольховенко С.І. Сучасний стан судової експертизи та можливості її використання у розслідуванні злочинів. *Криміналістичний вісник*. № 1 (23). 2015. С. 85–88.
9. EUAM Ukraine. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/our-mission/our-priorities/>
10. European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI). URL: https://www.euda.europa.eu/organization/european-network-forensic-science-institutes-enfsi_en
11. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). URL: <https://www.unodc.org/>